

„Moře“ v české poezii 19. století

Daniel Jakubíček

PdF UP v Olomouci, daniel.jakubicek@upol.cz

„Nuže, přátelé...

*pokochejme se pohledem na moře, které nám nedala jako jiným národům
příroda, ale génius českého umělce...“*

(Jára Cimrman, ležící, spící)

Abstrakt

Moře v české poezii 19. století zkoumá vývoj a proměny mořského motivu v české poezii od počátků národního obrození až po vrcholné období lumírovců. Přestože je moře fyzicky nepřítomné v české krajině, autor dokládá, že se stalo významným kulturním a symbolickým fenoménem, který odráží proměnu estetického i duchovního myšlení 19. století. V obrozenské a raně romantické literatuře (Kollár, Písek, Čelakovský) je moře chápáno především zeměpisně a vlastenecky, jako metafora mnohosti či nepřítomnosti, zatímco romantismus (Mácha) proměňuje moře v symbol existenciální úzkosti, touhy a osudovosti. V tvorbě májovců (Neruda, Hálek, Heyduk) moře nabývá vnitřní psychologické a filozofické roviny, stává se zrcadlem lidského nitra a prostorem životní dynamiky. Ruchovci (Svatopluk Čech) mu navracují vlastenecký patos, zatímco lumírovci (Vrchlický, Sládek, Zeyer) rozvíjejí mořskou symboliku do roviny univerzální, kosmické a spirituální – moře se stává obrazem času, věčnosti a lidské duše. Studie je určena odborné učitelské veřejnosti, zejména pedagogům literatury a kulturních dějin. Nabízí interpretační rámec, který může obohatit výuku české literatury o nové estetické a symbolické perspektivy. Umožňuje chápat mořský motiv nejen jako tematický prvek, ale jako klíč k pochopení širších kulturních a duchovních proměn 19. století. Článek tak přispívá k rozvoji metod literární interpretace a podporuje didaktickou reflexi vztahu mezi literaturou, přírodním symbolem a národní identitou.

Klíčová slova: mořský motiv, symbolika přírody, český romantismus, národní identita, poetika 19. století, existenciální rozměr, duchovní transcendence, vlastenecký diskurz, estetická proměna, literární interpretace

The Sea in 19th-Century Czech Poetry

Abstract

The Sea in 19th-Century Czech Poetry examines the development and transformation of the sea motif in Czech poetry from the beginnings of the National Revival to the Lumírovci heyday. Although the sea is physically absent from the Czech landscape, the author demonstrates that it became an important cultural and symbolic phenomenon reflecting the transformation of aesthetic and spiritual thinking in the 19th century. In revivalist and early Romantic literature (Kollár, Písek, Čelakovský), the sea is understood primarily in geographical and patriotic terms, as a metaphor for multiplicity or absence, while Romanticism (Mácha) transforms the sea into a symbol of existential anxiety, desire, and fatalism. In the work of the Mayists (Neruda, Hálek, Heyduk), the sea takes on an inner psychological and philosophical dimension, becoming a mirror of the human soul and a space for the dynamics of life. The Ruchovci (Svatopluk Čech) restore its patriotic pathos, while the Lumírovci (Vrchlický, Sládek, Zeyer) develop the symbolism of the sea to a universal, cosmic, and spiritual level—the sea becomes an image of time, eternity, and the human soul. The study is intended for teachers especially those teaching literature and cultural history. It offers an interpretative framework that can enrich the teaching of Czech literature with new aesthetic and symbolic perspectives. It allows us to understand the sea motif not only as a thematic element, but as a key to understanding the broader cultural and spiritual changes of the 19th century. The article thus contributes to the development of methods of literary interpretation and supports didactic reflection on the relationship between literature, natural symbols, and national identity.

Key words: maritime motif, symbolism of nature, Czech Romanticism, national identity, 19th-century poetics, existential dimension, spiritual transcendence, patriotic discourse, aesthetic transformation, literary interpretation

Téma moře je v české literatuře nápadně paradoxní. Nechceme tvrdit, že česká literatura je literaturou suchozemskou, vodní živel v ní má nezastupitelné místo. Sledujeme-li ji v širších kulturních, společenských a uměleckých aspektech, vidíme zřetelně, že pozornost autorů poutá více „rodná hrouda“¹ než exotické scenérie dalekých krajín.

V zemi, která moře nemá, se stává právě tento chybějící živel jedním z nejzajímavějších zrcadel kulturní imaginace, identity a duchovní paměti. Přesto zůstává — snad právě pro svou „nepřítomnost“ — dlouhodobě na okraji badatelského zájmu. Česká literární historiografie si všímá motivů krajiny, vody, řek či hor, avšak moře bývá nahlíženo spíše jako okrajový exotismus než jako plnohodnotný symbolický prostor. Přitom právě tato absence může být významotvorná: kde chybí konkrétní přírodní realita, tam vzniká prostor pro metaforu, sen, vizi a duchovní transcendenci.

Sledujeme-li českou literaturu 19. století z hlediska mořské tematiky, vybaví se nám rčení „bližší košile nežli kabát“. Zřetelně vidíme, že příroda již od dob romantismu sehrává důležitou roli, ale spíše než exotické mořské exteriéry se autoři zaměřují na ty přírodní útvary, které v české kotlině existovaly a které jsou nějakým způsobem spjaty s životem českého člověka (hory, vrchy, kopce, řeky, jezera, rybníky). I obrazy přírody² byly nahlíženy z vlasteneckých pozic. Pod tlakem dobové vlastenecké rétoriky autoři přednostně vybírali ta témata, která byla čtenáři blízká. Moře nám příroda nenadělila, naprostá většina tehdejších lidí moře celý život neviděla ani na obrázcích, natož na vlastní oči. A tak v podstatě nebylo o co obraz moře v dobové vlastenecké rétorice opřít. Za vodní živel tedy jeho uvědomovací funkci braly na sebe řeky, jezera, rybníky³, jejichž kouzlu rozuměl i běžný řadový čtenář. U těchto myšlenek se zrodila ústřední otázka celé studie: Jakým způsobem česká poezie 19. století symbolicky nahrazuje fyzicky neexistující moře a jak se tento motiv proměňuje v závislosti na poetice jednotlivých

¹ Poetika „rodné hroudy“ plní v poezii 19. století funkci obranného mechanismu, reaguje na absenci politické suverenity a geografické uzavřenosti země. „Rodná hrouda“ se ustaluje jako ústřední symbol národní identity, zakořeněnosti a etického řádu. Vyjadřuje vztah člověka k půdě, krajině a domovu – k prostoru, který dává jistotu a kontinuitu v časech společenské proměny. Připomeňme *Slávy dceru* Jána Kollára, kde básník rekonstruuje „posvátnou zemi slovanskou“ a v níž se Dunaj a „rodná hrouda“ stávají symbolem jednoty a kontinuity, v *Ohlasu písní českých* Františka Ladislava Čelakovského „rodná hrouda“ symbolizuje archetyp českého venkova jako mravního a kulturního středu národa. Později např. Jan Neruda v *Knihách veršů* posouvá motiv „rodné hroudy“ k filozofické reflexi domova jako místa lidského údělu, Vítězslav Hálek zdůrazňuje radostnou sounáležitost člověka a krajiny v řadě básní *Večerních písní*. Vrchol poetiky „rodné hroudy“ zosobňuje Svatopluk Čech např. v *Lešetinském kovdři*, kde se země stává morální veličinou symbolizující práci, svobodu a víru v národní sílu.

² Viz úvahy Vladimíra Macury v jeho monografiích *Český sen*; *Znamení zrodu* (společné vydání Academia, 2015).

³ Motiv moře je součástí širší symboliky vodního živlu, který v české poezii nabývá mnoha podob – od řeky a pramene až po déšť či slzu. Tato studie se však vědomě zaměřuje pouze na moře jako zvláštní, vnitrozemsky absentní formu vody, která v českém 19. století funguje jako metafora překročení, duchovní dálky a estetické otevřenosti. Zahrnutí dalších forem vodního obraziva by jistě umožnilo komplexnější pohled, avšak zde jde o zachycení specifické funkce moře v procesu modernizace české poetiky.

literárních generací? Jinak řečeno, cílem studie je vysledovat, jak se obraz moře⁴ vyvíjí od obrozenské a raně romantické literatury až po konec 19. století, a ukázat, že moře se v české poezii 19. století stává metaforou duchovního prostoru, existenciální zkušenosti a kulturní identity.

Nevycházíme z potřeby objevovat nové faktografické poznatky, ale z přesvědčení, že staré texty lze číst novým způsobem. Snahou je „restaurovat“ známé literární motivy, které jsou sice po desetiletí interpretovány, ale často ztrácejí svou živost v síti mechanických literárněhistorických výkladů. Právě motiv moře nabízí možnost nového čtení – mezioborového, symbolického a esteticky citlivého.

Studie je reakcí na současné trendy v světové literární vědě vycházející z podstaty ekokritických a tzv. blue-humanities přístupů, které zkoumají vodní prostory jako klíčová místa kulturní imaginace a vztahu člověka k přírodě. Na tyto podněty text navazuje a usiluje o jejich aplikaci v historickém rámci 19. století, tedy v době, kdy se česká poezie formovala v napětí mezi vlastenectvím, estetikou a duchovním univerzalismem.

Metodologicky studie vychází z komparativně-interpretativního a historicko-poetického přístupu, propojujícího analýzu jednotlivých textů s jejich kulturním a estetickým kontextem. Korpus tvoří reprezentativní výběr básnických děl české poezie 19. století – od obrozenské generace (Ján Kollár, Václav Jaromír Písek, František Ladislav Čelakovský) přes romantismus (Karel Hynek Mácha) a májovce (Jan Neruda, Vítězslav Hálek, Adolf Heyduk) až po ruchovce a lumírovce (Svatopluk Čech, Josef Václav Sládek, Jaroslav Vrchlický, Julius Zeyer).

Českou literaturu 19. století vnímáme především v jejích vlasteneckých pokusech. Zvláště v první polovině století šlo autorům především o to, vyslovit své češství a vyjádřit vztah k mladému národu, jemuž na cestě životem byly činy různé překážky. V době, kdy „rodná hrouda“ představuje základní symbol obnovovaného společenství, je moře vnímáno jako prostor jinakosti, dálky a ohrožení – jako cosi cizího, vzdáleného, a přitom přitažlivého.

Exotické náměty se sice objevovaly, ale důležitost byla jinde. Dalo by se to uvést na příkladu Kollárovy Slávy dcery, kde se slovo moře (podle údajů získaných v České elektronické knihovně) objevuje v prvním vydání (1824) pouze jedenáctkrát, v druhém

⁴ Za motiv moře považujeme nejen přímé lexikální výskyty (moře, oceán, vlny, příboj), ale i obrazná pojmenování, která moře evokují v rovině metaforické (moře lásky, moře času, moře bolesti). Texty byly analyzovány podle funkce motivu (vlastenecká, existenciální, spirituální) a podle míry jeho obrazné transpozice (přímý, přenesený, symbolický význam).

Zvolená metodika je hermeneutická – nevychází z kvantitativní excerpcce, ale z hloubkového čtení, které sleduje, jak se v obraze moře zrcadlí duchovní a kulturní proměna české poezie.

V tomto smyslu článek chápe moře nikoli jako exotický prvek importovaný z evropské poezie, ale jako místo imaginární geografie české duše. Sleduje, jak se v 19. století proměňuje jeho význam: od vlastenecké substituce, přes romantickou existenciální metaforu, až po lumírovskou spiritualizaci a estetizaci moře jako prostoru věčnosti.

vydání (1832) pak třiatřicetkrát.⁵ Významy jsou však mnohde přenesené, např. sonet č. 52 *Až kde ječí moře Venetů*⁶ (výklad slova moře ve významu mnohost), v podobném duchu také sonet č. 586 *Z druhé strany moře psů a chertů*⁷. Z jiného významového hlediska autor přistupuje k slovu moře v sonetu č. 173 *Ku životu národnímu moře*⁸. Moře je zde využito ve smyslu zeměpisném – básník smutní nad tím, že nám byl Němci odepřen přístup k Baltickému moři, což je pro něj brána ke vzdělanosti a cestám do světa. V sonetu č. 284 *Hory, hory slyšte hory skalné*⁹ mu jde víc o řeky, které oslovuje, a nabádá, aby cestou od Tater k moři nečinily škodu na slovanském území.

Z metodologického hlediska lze Kollárův přístup interpretovat jako geopoetický – v obraze moře se spojuje prostorová imaginace s ideovým konstruktem národa. V básnickově pojetí významů moře převládá moment zeměpisný, vlastenecký a logický, praktický, naopak skoro se nevyskytuje význam symbolický nebo mýtický, neboť do české mytologie zkrátka moře nepatří. Stejně tak chybí význam moře jako odraz básníkovy duševního stavu.

V Kollárově klasicistní poezii se však již probouzí romantický duch, který pak opanoval poezii dvacátých a třicátých let. Poetiku raného romantismu reprezentuje dnes již zapomenutý básník Václav Jaromír Pícek. Také u Pícky není příroda jen estetickým pozadím, ale především prostředkem vyjádření vlasteneckého citění, zdrojem lidové poezie a symbolem národní identity. Příroda je pro něj prostředím, které probouzí lásku k vlasti. Lesy, hory, řeky či venkovské prostředí jsou chápány jako symbol národní kontinuity. Je pro něj zárukou harmonického řádu, místo klidu a stability. V době, kdy český jazyk a kultura hledaly své místo, v očích romantických autorů příroda působila jako trvalý a neměnný základ, k němuž se národ mohl vztahovat.

Motiv moře se i u něj reflektuje v kontextu dobového úzu, to znamená okrajově a ve smyslu vnímání moře jako „mnohosti“, např. v básni *Marii* zazní verš: „*Kdo ti dal to moře lásky*“¹⁰.

Z konvenčního rámce obrazu moře se částečně vymyká báseň *K věčným končinám*: „*Hory, hory valné, / Hory modrodalné, / Vy jste obraz touhy mé: / Jak vy tam se pnete, / Věčný ráj kde kvete, / Tak můj k hvězdám duch se pne. // Moře, moře tiché / Prosté bouře liché, / Tys tajemství obrazem: / Jak ty věčně skrýváš, / Co ve lůnu míváš, / Tvorce tak ples v nebi svém. // Nebe, nebe jasné, / Jehož lesk nehasne, / Ty jsi obraz lásky mé: / Jak tam věčně září / Slunce vlídnou tváří, / Tak má láska pro tebe.*“¹¹ Na rozdíl od běžných čtenářských představ není pro Pícky moře neklidný a bouřlivý živěl, naopak moře vnímá jako klidnou, prostou, tichou sílu. Z jeho hloubky a klidu vyvěrá tajemnost a neproniknutelnost, smířlivý

⁵ Uvedme, že ve svém prvním vydání obsahovala sbírka cca 150 sonetů, v druhém pak 615 sonetů.

⁶ Kollár, J. (2014). *Slávy dcera*. Martin C. Putna (ed). Academia, s. 43.

⁷ Kollár, J. (2014). *Slávy dcera*. Martin C. Putna (ed). Academia, s. 316.

⁸ Kollár, J. (2014). *Slávy dcera*. Martin C. Putna (ed). Academia, s. 105.

⁹ Kollár, J. (2014). *Slávy dcera*. Martin C. Putna (ed). Academia, s. 162.

¹⁰ Pícek, V. J. (1856). *Písně (Co básní svazek 4.)*. Jaroslav Pospíšil, s. 20.

¹¹ Pícek, V. J. (1852). *Písně (Co básní svazek 3.)*. Jaroslav Pospíšil, s. 91.

tón básně podtrhuje její meditativní ráz. Moře básníkovi reprezentuje duchovní říši, kterou nelze prohlédnout a v níž spatřuje klid a jistotu, moře zřetelně odráží duchovní tajemství světa – božský řád. V tomto smyslu se v moři odráží sám tvůrce – Bůh: „*Tvorce tak ples v nebi svém*“.

V básni lze rozlišit trojí krajinu: hory – moře – nebe. Všechny tři entity na sebe berou symbolickou funkci. Hory se stávají obrazem duchovní touhy, cesty k ideálu, nebe je mu obrazem čisté nekonečné lásky. Moře je středem této koncepce, je obrazem tajemství – skrytého smyslu světa. Moře skrývá božské tajemství, které lidským rozumem nedokážeme plně obsáhnout. Motiv lůna „*Jak ty věčně skrýváš / co ve lůnu míváš*“ jednoznačně posouvá přírodní rovinu básně do roviny metafyzické.

Podobně jako u J. V. Picka i u dalšího představitele rané romantické poetiky, Františka Ladislava Čelakovského, je moře marginálním motivem, byť se s ním několikrát setkáváme např. v *Ohlasu písní ruských*, kde jeho použití odpovídá topografickému a regionálnímu určení. Např. v *Rozmluvě noční* využívá motivu moře k naznačení rozlehlosti krajiny: „*tož krajina ta, ... / od moře do hor vysokých*“¹², případně v topografické určenosti jako je tomu ve *Smrti Alexandra*: „*Ach, na jižní straně blízko moře, / blízko toho moře Azovského*“¹³ či ve *Věžni* „*Jako na výtoku Donu tichého / do toho-li moře do Azovského*“¹⁴.

Probíráme-li se dílem F. L. Čelakovského, najdeme jednu báseň, kde moře využívá jako vyjádření určité symboliky. Ve sbírce *Růže stolistá* na osmdesáté pozici je báseň, kde je moře obrazem neklidného nevyzpytatelného života: „*Ať si jak chce moře zmítá / člunek mého života, / ať ho stihá bouře lítá, / žívlů vztek a mrákota: // směle Bohem uloženou / podnikaje výpravu / spěchám duší nezohroženou / k blaženému přístavu. // Zjasňující černé noci / ve tříhvězdí tajné moci / nade mnou se vznášejí, / víra, láska s nadějí*“¹⁵.

Je-li básníkovi moře obrazem životní nepřízně, zkoušky či osudových překážek, život se mu jeví jako člun, křehkost člunu (života, lidského bytí) je naznačena deminutivem „člunek“. Člun ovšem symbolizuje i schopnost plout dál. Ta je umocněna pevnou vírou v Boha, s nímž souvisí důvěra v cíl cesty. Zásadní roli hraje trojí ctnost. Trojice ctností (víra, naděje, láska) hraje roli světla v temnotě – dávají směr a útěchu. Moře je u Čelakovského „nezměrné“, „mocné“ a „vzdorné“, zároveň však podřízené vyššímu božskému řádu. Jako by se zde objevoval první náznak spirituální dimenze mořského obrazu, která bude později rozvinuta u lumírovců. Moře není konkrétním místem, ale etickou metaforou: ukazuje, že i v chaosu přírodních sil existuje skrytá harmonie. V tomto smyslu můžeme Čelakovského číst jako předchůdce moderního symbolického pojetí přírody – poezie u něj není deskriptivní, nýbrž axiologická, obrací se k hodnotám, které moře pouze zosobňuje.

¹² Čelakovský, F. L. (1950). *Básnické spisy*. Vyšehrad, s. 59.

¹³ Čelakovský, F. L. (1950). *Básnické spisy*. Vyšehrad, s. 63.

¹⁴ Čelakovský, F. L. (1950). *Básnické spisy*. Vyšehrad, s. 75.

¹⁵ Čelakovský, F. L. (1950). *Básnické spisy*. Vyšehrad, s. 43–44.

J. V. Písek a F. L. Čelakovský představují počátky romantismu velmi úzce spjaté s programem národního obrození. Tematizují moře jako fenomén vzdálený, ale významově produktivní. Jejich přístup osciluje mezi deskripcí a metaforou, mezi snahou poznat svět a potřebou uchovat duchovní pevnost domova. V jejich dílech se moře stává negativním prostorem imaginace – tím, co chybí, a proto nutí k myšlení. Právě v tomto napětí mezi fyzickou absencí a duchovní přítomností se rodí česká tradice „vnitrozemského moře“, která v následujících generacích nabude podoby existenciální i symbolické.

Přechod od obrozenské poezie k romantismu znamená zásadní proměnu poetiky i duchovního horizontu české literatury. Tam, kde Kollár a Čelakovský pojímali moře především jako prostor geografické jinakosti a morální řádu, stává se u romantiků moře vnitřní krajinou duše – obrazem neklidu, touhy a osudovosti. Do popředí se dostala básnická individualita, která objevila krajinu jako odraz „rozervané“ lidské duše. S tímto posunem se i do české literatury dostávají existenciální a tragické pocity či motivy nicoty, konečnosti a osamělosti.

Všechny tyto aspekty se setkávají v tvorbě Karla Hynka Máchy, ovšem vybavíme-li si jeho básnickou skladbu *Máj*, jsme o mořské motivy v jeho tvorbě značně ochuzeni¹⁶, neboť moře se objevuje především v Máchových básních mimo tuto skladbu.

Mácha moře objevil již ve své juvenilní tvorbě, ale jako jeden z mála básnických současníků moře skutečně spatřil – stalo se tak v roce 1834, během cesty do Itálie a zpět. Moře básníka fascinovalo, v jeho básních je často širé a nekonečné, ovšem tyto dvě vlastnosti jsou pouze východisko pro jeho poetiku. Nekonečno je pro Máchu prostor přesahující člověka, symbol věčnosti, v nekonečno se básníkovi zrcadlí krátký a bezmocný lidský život. Moře je v jeho básních vznešené a děsivé zároveň. Zrcadlí-li se v moři lidský život, je básníkovi moře prostředkem, jak zachytit vnitřní pocity člověka – především úzkost a prázdnotu. Obraz moře často spojuje s obrazem touhy, s tíhnutím k cestě, dálkám, Mácha prostřednictvím mořských motivů hledá především rozměr svobody člověka i jeho ducha. V neposlední řadě mívá moře i mystický až náboženský rozměr, moře je Máchovi paralelou k motivům noci, hrobu či nebe.

Proměnu motivu moře můžeme u Máchy dokumentovat v básni *Abaelard Heloize*, která je inspirovaná tragickým milostným příběhem středověkého filozofa Petra Abélarda (1079–1142) a jeho žáčky a milenky Héloisy. Mácha jejich osud použil jako zrcadlo vlastních typických témat: osamělosti, touhy, lásky a smrti. Pro interpretaci motivu moře se zásadním stává verš, v němž ve své zpovědi Abélard zvolává: „Mezi námi bouří

¹⁶ Přestože se v *Máji* neobjevuje explicitní obraz moře, vidíme, že celý text je prochnut „mořskou“ imaginací nekonečna – horizontem, který přesahuje lidské měřítko. Mácha nahrazuje fyzické moře metafyzickým prostorem, je to prostor pohybu, vzdálenosti a plynutí, v němž se odráží člověk jako bytost vržená do světa bez jistoty. Z hermeneutického hlediska lze Máchovo moře chápat jako variantu romantické sublimity – jako prožitek velikosti, která přesahuje člověka a zároveň ho definuje. Moře je tu metaforou rozštěpení mezi touhou po splnutí s nekonečnem a vědomím nemožnosti tohoto splnutí. V tom spočívá jeho tragická, ale i duchovní síla. Máchovo moře není venku, ale v nitru člověka. Je to moře snu, paměti a smrti – nekonečný prostor, v němž se setkává individuální bolest s kosmickou perspektivou.

*oceán; / zem i moře proti nám se zdvíhá, / lásku naši zem i moře stíhá!*¹⁷ Moře zde ztrácí svůj geografický potenciál, je vyjádřením romantické bezmoci – milenci se milují, ale nemohou spolu být. Mácha prostřednictvím motivu moře symbolicky vyjadřuje nepřekonatelnou vzdálenost mezi milenci. Důležitým předpokladem je aktivnost moře; moře není jako u Pícky tiché a mírné, naopak bouří se a zdvíhá, mořská aktivita představuje vnější síly, které nejen že lásce nepřejí, ale přímo lásku ničí (v přeneseném významu si tyto síly můžeme představit jako společenské či náboženské konvence a normy, případně fyzickou nedostatečnost¹⁸). Moře stává symbolem nepřekonatelných překážek, příroda se mění v nepřítele.

Obraz moře jako hranice mezi světem živých a mrtvých se objevuje v básni *Dítě*. Přestože básníkovými očima sledujeme tragickou plavbu dítěte v malém člunu na rozbouřeném moři, moře zde není jen přírodním jevem, ale symbolickým prostorem smrti. Tragédie dítěte není dílem náhody, dítě vědomě a nevyhnutelně směřuje ke smrti. „*Proč by hrozil já se moře, / vždyť pak předci v hloubi této / otec spí již třetí léto.*“¹⁹ Dítě touží po setkání s otcem, tedy po smrti. Moře je tak pro Máchu zosobněním osudu a zániku, „*Vlna za vlnou se valí, Podobná vysoké hoře; Polkne člun ten; – zalká moře.*“²⁰ Je to ničivá síla, ale není to smrt samotná, je to cesta ke spojení s milovanou osobou, prostor touhy a smutku.

Obvykle se s romantismem pojí téma hledání „velké“ lásky. Lásky, která překoná smrt a trvá ve své nekonečnosti. V básni *Máj*, v závěrečném zvolání „*Bez konce láska je!* – *Zklamánát láska má*“²¹ Mácha melancholicky vyjadřuje marnost lidského úsilí a tužeb, vnímá lásku jako pro člověka nedosažitelný ideál. Tato myšlenka se u Máchy objevuje i v dalších básních, z hlediska mořského motivu je stěžejní báseň *Měsíček*. Báseň je pohádkovou odpovědí na otázku, proč měsíček bloudí po obloze. Ovšem je to odpověď máchovská, tudíž melancholická, vyjadřující marnost lidských tužeb, lidského úsilí odsouzeného k nezdaru. Měsíc toužící po lásce bloudí po obloze a hledá milenu, ideál, který však nikdy nenalezne. Hledání je věčné a nenaplněné, jeho cestu můžeme vnímat jako metaforu lidského života. Moře je jedno z prostředí (nebe, pevnina, moře), kterým měsíc putuje. „*Často v bouři změněn / bouři přestrašlivou, / hledám ji po moři, / po hlubokém moři; / v nejhlubších hlubinách / celé moře projdu / celé moře zdvíhnu, / ji však nenalézám.*“²² Moře se zde stává klíčovým prvkem Máchovy existenciální symboliky, je to místo hledání a ztráty, je kulisou nekonečnosti, Mácha zdůrazňuje mořskou hloubku, která koresponduje se silou, s níž touží po lásce. Zároveň hloubka reprezentuje tajemství, to souvisí s neuchopitelností lidského osudu a nemožností nahlédnout za oponu přítomnosti. Symbolicky to Mácha vyjádřil v měsíčkové úsilí zdvihnout moře. Nejenže

¹⁷ Mácha, K. H. (1997). *Básně*. Český spisovatel, s. 78.

¹⁸ Abélard byl svými nepřáteli vykleštěn.

¹⁹ Mácha, K. H. (1997). *Básně*. Český spisovatel, s. 55.

²⁰ Mácha, K. H. (1997). *Básně*. Český spisovatel, s. 55.

²¹ Mácha, K. H. (1997). *Básně*. Český spisovatel, s. 44.

²² Mácha, K., H. (1997). *Básně*. Český spisovatel, s. 57.

jeho pátrání nevede k cíli, ale je zdrojem zármutku. Krásně naznačený je v příběhu také vesmírný cyklus (měsíc a moře se ovlivňují – příliv a odliv), měsíc ve své nekonečné snaze se stává součástí kruhu utrpení, každý den je nová naděje, každý večer je mořské pohřbení.

V romantickém paradigmatu už příroda není pouze alegorií vyššího řádu, ale živým organismem, který odráží vnitřní stav člověka. Máchovské „moře“ je tak nejen literárním obrazem, ale i poetickou strukturou: rytmus jeho veršů, oscilace mezi tichem a bouří, světlem a tmou, horizontem a propastí – to vše evokuje pohyb mořských vln. Moře můžeme vnímat jako symbolickou formu samotné poezie.

Na Máchovo duchovní pojetí navazují básníci májovské generace, kteří se již fyzicky dotýkají světa – cestují, čtou cizí literatury, poznávají moře jako reálnou skutečnost. Jejich přístup však zůstává ovlivněn romantickým dědictvím: moře je pro ně nejen symbolem svobody, ale i zrcadlem člověka ve světě.

Líčí-li Jan Neruda v jedné z básní *Písní kosmických* moře jako živel, jde mu výhradně o symbolické vyjádření básnické duše: „*Poeto Světe! Kam se hymnu křídla / přes hlubné tmy, přes všechna světél vřídla, / kam, kam se křídla hymnu rozkládají?! / Když mořem vanou, moře z dna se bouří, / když zemí vanou, země k nebi kouří, / když nebem vanou, světům dech se tají!*“²³ Moře je Nerudovi prostorem vnitřního boje, básnickovy inspirace a síly. Stává se metaforou duševní síly básníka a zároveň silným kosmickým živlem. Existenciální rozměr a přechod mořského motivu z přírodní do vnitřní symboliky představuje báseň *Našel jsem se!*. Moře v ní není realistickým obrazem krajiny, ale metaforou touhy po životní plnosti. „*A vím, že jsem chtěl také šťasten být / a sluncem v okeán se lásky vpít, / že chtěl jsem dětské hladit hebké vlásky – / ach bože, bože – kde to moře lásky!?*“²⁴ Báseň však vyznívá pesimisticky, básník se chce rozplynout v nekonečném prostoru citu, ovšem namísto lásky nachází jen chlad, prázdno, zimu a osamění. „*Sám sedím zde a trapné u nevoli, / zrak pustý v pustém hledá koutě klid, / a srdce – srdce bolí!*“²⁵ Moře jako symbol ztraceného ideálu a nenaplněných možností je zároveň nerudovským zobrazením osudu člověka a jeho údělu.

Moře se u Nerudy objevuje také jako obraz dějinného času, například ve dvanácté básni *Hřbitovního kvítí* „*Stojí ostrov pustý po kraj moře*“²⁶. V básni objevujeme kontrast moře a pevniny, zatímco ostrov představuje tradici a pevnost starých časů „*Stojí ostrov pustý... na něm v hrobech otcův dávné mravy*“²⁷, moře představuje dynamický proud času, který vše uvádí do pohybu „*bouřná vlna časův každodenně / hrob z nich jeden v bezdné lůno splaví*“²⁸. Moře je v Nerudově pojetí historická síla, která ničí, mění, ale

²³ Neruda, J. (1956). *Básně 2*. Československý spisovatel, s. 21.

²⁴ Neruda, J. (1956). *Básně 2*. Československý spisovatel, s. 229.

²⁵ Neruda, J. (1956). *Básně 2*. Československý spisovatel, s. 229.

²⁶ Neruda, J. (1951). *Básně 1*. Československý spisovatel, s. 32.

²⁷ Neruda, J. (1951). *Básně 1*. Československý spisovatel, s. 32.

²⁸ Neruda, J. (1951). *Básně 1*. Československý spisovatel, s. 32.

také očišťuje: „... že jejich ztráty a to právem – vnuci nelitují“²⁹. Nejedena se tedy o katastrofickou vizi zániku, ale o běžný proces nevratně pohřbených starých hodnot. Co je zastaralé, proud moderní doby odplaví právem. Moře tu vystupuje jako metafora zapomnění, v lidském vývoji končí v propadlišti dějin nejen hmota (hroby), ale také ideje a myšlenky. Nerudovo moře už není zdrojem úzkosti, ale prostorem dialogu mezi člověkem a světem.

Májovci rozvinuli poetiku pozdních romantiků a sblížili ji s nastupujícím realismem, vidíme to u Nerudy i dalších básníků májového okruhu, Adolfa Heyduka i Vítězslava Háška. Májovci tak posouvají romantickou tradici směrem k optimističtější antropologii, člověk už není ztracený poutník, ale tvůrce, který rozumí nekonečnu prostřednictvím poezie.

Moře je pro ně metaforou světa, otevřenosti a nekonečna, přitahuje a děsí zároveň. Pro Háška je moře především krajinným koloritem, pozadím konkrétní situace. V jeho *Baladách a romancích* najdeme báseň *Na Moři*, v níž se nad ránem dva rybáři vydali v loďce na moře lovit ryby. Jeden usnul, zatímco druhý se věnuje lovu ryb, ale zároveň rozjímá o své lásce, atmosféru podtrhuje východ slunce, v jehož záři se rodí láska k životu, světu, lidem. „A byla sluncem opravdu. / Vrh' v moře se v té době / jak slunce táhne vodu ven, / tak přitáhla jej k sobě.“³⁰ Moře zde zosobňuje pozitivní životní proud, který propojuje práci, sny a lásku. Báseň je uzavřena v lehké žertovném tónu: „A když šli domů, zpívali, / že lov se tenkrát zdařil“³¹. Rybářský „lov“ se proměnil v metaforu pro „lov“ srdce. Hášek zde zajímavým způsobem využil své umění propojit obyčejnou situaci (rybáři na moři) s poetickým obrazem (slunce, láska a sen). V kontextu celého Háškova díla má moře jedinečnou funkci v básnické skladbě *Černý prapor* (1867), v níž na sebe moře bere pro Háška tradiční společenský ráz. Lidé sledující odplouvající loď se rozcházejí a jejich pohyb a emoce jsou paralelou k mořským vlnám. Moře ale využívá také jako symbol svobody.

Heydukovo pojetí moře je bližší vidění Nerudovu, jak například naznačuje báseň *Moře – srdce!* Básník v něm oslovuje moře, které je vlastně obrazem jeho srdce. „To přenesmírné, čáruplné moře, / jak v širé mlze daleko se ztrácí, / to pravý obraz jestiť mého hoře / jež vždy a stále v srdce se mi vrací...“³² Báseň je intimně meditativní, moře pro něj není jen příroda, ale především projekce jeho duše, což májovskou poetiku přibližuje k poezii moderních básnických směrů – krajina stav duše. Zajímavý je v básni motiv loďky: „Ta skrovná loď, jež na tvých vlnách pluje, / ta zdá se mi mou dumnou písní býti, / jež širé dálky věrně pozdravuje, / kde tichým mírem hvězda moje svítí; / o srdce, srdce, čáruplné srdce!“³³ Loďka je metaforou básně, malá, křehká, přesto se ale tváří v tvář živlu vydává na cesty. Jejím úkolem je pozdravit hvězdu (snad milovaná osoba, ideál,

²⁹ Neruda, J. (1951). *Básně 1*. Československý spisovatel, s. 32.

³⁰ Hášek, V. (1912). *Balad a romancí řada druhá*. Jan Laichter, s. 9.

³¹ Hášek, V. (1912). *Balad a romancí řada druhá*. Jan Laichter, s. 9.

³² Heyduk, A. (1864). *Básně*. Václav Janota, s. 12.

³³ Heyduk, A. (1864). *Básně*. Václav Janota, s. 12.

naděje). Každopádně zde zaznívá básníkův hlas v dialogu o funkci umění. Báseň jako rovnováha mezi životem a ideálem.

Hálkovo moře je především kulisa, jeho moře je přivětivé stojí vně života a utváří dojmy radosti, lásky, hrdosti či odvahy. Heydukovo moře je mořem melancholickým, důležitou roli hraje hloubka, kterou můžeme ztotožnit s hlubokostí lidských citů a bolesti. Heydukovo moře je moře z nitra, Hálkovo je zvnějšku.

Vlasteneckou rétoriku vrátila motivu „moře“ generace ruchovců. Ta vstupuje do literatury v období, kdy je idea národního sebevědomí již pevně zakotvena a kdy se česká poezie obrací k morálním, společenským i historickým otázkám. Motiv moře se v tomto kontextu proměňuje: není již jen krajinou duše, ale metaforou světa jako dějinného prostoru, v němž se odehrává boj dobra a zla, víry a pochybnosti, vlastenectví a kosmopolitismu. Možná právě proto se v této generaci motiv moře častěji objevuje především v epických skladbách. Nejvýraznějším představitelem tohoto pojetí je Svatopluk Čech, v jehož rozsáhlé básnické a epické tvorbě se moře objevuje opakovaně. Čechovo moře je mohutné, dramatické a dynamické – ne metafyzické, nýbrž morální. Je to prostor zápasu, zrcadlo lidského úsilí a společenských proměn. V básni *Evropa* se moře stává symbolem dějinného pohybu, který ohrožuje i očišťuje; v *Písniích otroka* představuje moře hranici svobody a nesvobody – metaforu společenského řádu, který člověk musí překonat. Čechovo moře není odrazem osobní zkušenosti (ačkoli básník cestoval a moře skutečně spatřil), nýbrž etickou vizí světa, kde vlna představuje rytmus dějin, v nichž se člověk učí přijímat odpovědnost za svobodu.

Příznačným se mořský motiv stal např. v básni *Husita na Baltu*. Pro Čecha jsou husité ukazateli a šířiteli světla (velkých myšlenek) a využívá k tomu motivu majáku: „*Štítím rozpuklým mu vítr hvízdá, / na přílbu pták mořský staví hnízda, / palcát halí mech a po krunýři / skalní květ své sporé zvonky šíří, / s prsou však mu kalich září zlatý / jako maják moře do dálavy, / nad hlavou pak jemu rozepjatý / vlaje prapor dávné české slávy.*“³⁴ Začteme-li se pozorně, je patrné, že Čechovi nemohl postačit např. motiv Jitřenky, zde šlo o vystižení atmosféry, z veršů přímo cítíme příboj, jenž rozráží útesy, na nichž hrdě a statečně odolává mořské mase maják, stejně jako husité statečně odolávali mase nepřátel. Maják se stává památníkem české slávy.

Moře v Čechově básni dostává mnohvrstevnatý rozsah. Tím, že jej přesně specifikoval mořem Baltickým, stal se symbolem české expanze. Balt v Čechově podání neustále hučí, čímž uchovává ozvěnu naší dávné slávy a zároveň symbolizuje nesmrtnost dějin. Rozbouřený Balt představuje živel (zvýrazněno vlnami, větrem, blesky), který kontrastuje s nehybným zkamenělým tělem vůdce. Člověk je dočasný, ale duchovní odkaz trvá. Zkamenělý husita na pobřeží se stává symbolem nesmrtné národní identity.³⁵

³⁴ Čech, S. (1874). *Básně Svatopluka Čecha sv. I.* Fr. A. Urbánek, s. 174.

³⁵ Tento moment má zásadní význam: Čech, navrací moři jeho kolektivní, nikoli pouze individuální rozměr. Moře je chápáno jako dějinný živel, který překračuje hranice národa, ale současně potvrzuje jeho místo v univerzálním pohybu světa.

Na eticko-vlastenecké pojetí ruchovců reaguje generace lumírovců proměnou perspektivy – moře se stává prostorem estetické a spirituální transcendence. Právě oni ve své tvorbě mořské motivy rozehrávají v dalších a dalších nápaditostech a obsahu. Motiv moře se pro lumírovce stal jednou z bran k jejich programu. Pro „kosmopolitní“ lumírovce, kteří otevírali českou literaturu světovým podnětům i formální kultuře, se moře stalo průchodem k západnímu světu.³⁶ Lumírovci téma „moře“ ustálili a definitivně usadili v kontextu estetického a existenciálního pojetí moderní poezie. Fascinace mořem jim byla společná, Vrchlický se Sládkem vnímali moře nejen v přírodním rozměru, ale také ve filozofických hloubkách duchovních zápasů, v touze po nekonečnu, v kontrastu věčnosti přírody a pomíjivosti člověka. Pro Vrchlického je moře kosmickou metaforou, médiem pro přemýšlení o bytí, čase a umění. Pro Sládka je především zkušeností cesty, životních scén a situací, z nichž se dá učit, resp. pochopit smysl světa, člověka, odloučení či naděje.³⁷ Pro Zeyera je moře spirituálním prostorem. Je osudové a melancholické, často propojeno s legendárními světy – je to prostor numimózní.

Báseň *Perla* je ukázkovým příkladem této charakteristiky. Zeyer v ní modeluje existenciální situaci člověka, básnický převypravuje indickou či perskou báji o perle, kterou přetavuje v podobenství o lidské touze po ideálu. „*Vy všichni, kteří trudíte se na cestě / po ideálu, dbejte na tu starou báj / a nechte kolem jdoucí smáti se a lát, / ta perla z hlubin, věřte! bude dána vám.*“³⁸ Moře se stává dějištěm zázraku, prostorem mezi lidským a nadlidským. Je součástí iniciační zkoušky, „*A ráno vstal a jal se vodu čerpat hned / a vylévat ji z moře na břeh do písku. / A bez únavy tak se trdil, namáhal / až do úpadku.*“³⁹ Vylévání vody z moře je čin absurdní, směšný a zároveň v sobě skrývá lidskou touhu překonat nemožné. Technicky člověk neuspěje (vodu z moře nepřecherpáme), ale akt se stává klíčovým z hlediska prokázání věrnosti a upřímnosti. Zásahem „ducha moře“ „*Tak pravil zjev / a položil mu onu vzácnou perlu v dlaň.*“⁴⁰ Zeyer tematizuje dialektiku lidského a nadlidského; co nelze překonat rozumem, překoná transcendence (Bůh, duch, absolutno).

³⁶ Ačkoli i dřívější básníci moře osobně poznali, teprve lumírovci, tvořící v době, kdy česká literatura překonala vlasteneckou obrannost a otevřela se evropskému horizontu, dokázali tuto zkušenost proměnit v autentický poetický princip – jejich přímý kontakt s mořem a oceánem (Vrchlický na jih, Zeyer na západ a sever, Sládek svou zkušeností atlantickou díky cestě do Ameriky) jim umožnil vnést do české poezie živou zkušenost prostoru, pohybu a světla a tím proměnit moře z exotického obrazu v symbol duchovního a tvůrčího nekonečna.

³⁷ Vrcholem Sládkovy mořské obraznosti je sbírka *Jiskry na moři* (1883), která představuje jedno z nejpozoruhodnějších děl české vnitrozemské poetiky. Moře zde není popisováno jako přírodní jev, nýbrž jako fenomenologický prostor světla, času a myšlení. Každá „jiskra“ je okamžikem poznání, zábleskem smyslu, který se rodí na hranici mezi viděním a vnímáním. Sládek proměňuje motiv moře v etickou i duchovní laboratoř bdělosti – v místo, kde se člověk učí vnímat nekonečno nikoli v gestech patosu, ale v drobných, každodenních zjeveních světa. Tímto dílem Sládek symbolicky dovršuje proces, v němž se moře v české poezii stává prostředníkem mezi smyslovým a duchovním světem.

³⁸ Zeyer, J. (1907). *Nové básně*. Česká grafická akciová společnost, s. 126.

³⁹ Zeyer, J. (1907). *Nové básně*. Česká grafická akciová společnost, s. 125.

⁴⁰ Zeyer, J. (1907). *Nové básně*. Česká grafická akciová společnost, s. 126.

Sledujeme-li produkci mořského motivu v poezii 19. století, zřetelně s lumírovci vidíme nárůst jeho četnosti. A tak se moře u Zeyera objevuje v hlubším kontextu v celé řadě básní i básnických skladeb. Například v *Karolinské epopeji* je významnou kulisou, hranicí křesťanského a nekřesťanského světa, prostorem dobrodružství a symbolem nekonečna, vznešenosti – prostor očisty, smrti a znovuzrození.

V *Kronice o svatém Brandanu* Zeyer činí moře ústředním motivem, ba přímo rámcem duchovní cesty titulní postavy k Bohu. Není potřeba dál vyjmenovávat jednotlivá díla, neboť moře a Zeyerovo dílo tvoří nedílný a jedinečný celek, od prvních až po poslední stránky jeho tvorby vystupuje moře nikoli jen jako pouhá kulisa, nýbrž jako posvátný a univerzální prostor, v němž se protíná mýtus, legenda i melancholická lidská touha po absolutnu. U Zeyera ani konkrétní, ani geografické: je to metafora duchovní cesty, pouti duše, která prochází bouří, aby našla světlo. Mohli bychom říci, že Zeyer vytváří „vnitřní oceán“ – moře se stává psychickým a duchovním ekvivalent nekonečna.

Vystupuje-li moře v tvorbě lumírovců, vystupuje v různých podobách jako jedinečný obraz lidské existence. U Sládka a Vrchlického představuje tento motiv dva póly téže fascinace. Sládkovo moře je hlasem přírody v dialogu s jednotlivcem, je především důvěrným živlem – konkrétním a smyslově uchopitelným, spjatým s osobním prožitkem melancholie, samoty i naděje. U Sládka nabývá moře intimního, lyrického rozměru. V jeho básních představuje moře prostor klidu, rozjímání, návratu k sobě. Sládek se dívá na moře jako na živou bytost, zrcadlo přírody, která člověku rozumí beze slov.⁴¹ Vrchlického moře je horizont, na němž se odehrává zápas lidstva s nekonečnem, on vnímá moře jako kosmický symbol a kulisu velkých mýtů a dějinných dramát, jež člověka přesahují a zároveň jej vepisují do proudu věčnosti. Vrchlický užívá moře jako symbol času a tvůrčí energie – každá vlna je novým začátkem, každá bouře aktem očistění. Z estetického hlediska je moře u Vrchlického metaforou moderního vědomí světa, který ztratil jistotu pevné půdy, ale našel krásu v pohybu.

V kontextu Zeyerovy básně *Perla*, kde jsme připomínali motiv touhy po lidském ideálu, je zajímavé připomenout Sládkovu báseň *Cos bledý tak*, báseň je dialogem: „*Cos bledý tak, můj panoše?*“ / „*Mám, pane, velké hoře, / ta nejkrásnější, nejdražší / mi perla padla v moře.*“ // „*A nemám v světě pokoje / a hlava k smrti stůně, / mé celé štěstí pohřbeno / s mou perlou v mořské tůně.*“ // „*Co v mořské tůni pohřbeno, / nezlovíš naříkáním, / a bylo-li to štěstí tvé, / proč váháš?* – *Skoč tam za ním!*“⁴² Moře je v básni pojato nejen jako prostor ztráty, ale také výzvy. Spojuje v sobě složku emocionální (ztrátu) s etickou (odvaha, aktivita). Básník vyjadřuje přesvědčení, že ztracené hodnoty vyžadují aktivní přístup, pasivita nevede k návratu štěstí. Sládek téma posunul. Na rozdíl od transcendentně zaměřeného Zeyera je Sládek filozofičtější, báseň je morální parabolou o ztrátě, přijetí

⁴¹ Na rozdíl od Máchovy osamělosti Sládkovo moře ztělesňuje smíření. Člověk se v jeho rytmu poznává jako součást celku. V tomto ohledu Sládek naplňuje princip „vnitřního přírodního realismu“, který se v české literatuře objevuje na přelomu 19. a 20. století a projevuje se snahou spojit viditelné a duchovní v harmonický celek.

⁴² Sládek, J. V. (1907). *Spisy básnické díl 1*. Česká grafická akciová společnost, s. 82.

reality a zároveň aktivním hledáním. Jako melancholická vzpomínka vyznívá báseň *Neuměl bych zapomenout*. „*Krásno tam za oceánem /srdce volná, šije tuhy*“⁴³; vzpomíná snad básník na svůj americký pobyt? Nebo na svůj někdejší život? Na kořeny svého utrpení? Moře se zde jeví metaforou životní zkušenosti, je prostorem existenciálním. Moře je tu součástí přírody (mraků a hor), prostor pro svobodu a útěk, ale lidská mysl a paměť jsou silnější než touha zapomenout.

Zapomínání je proces neoddělitelně spjatý s časem, neboť právě plynutí času umožňuje blednutí a proměnu lidské paměti. Plynutí času je pro Sládka velmi příznačným tématem jeho tvorby, emblematická je pak báseň *V proudu času*. Básníkovi v ní splývá moře s časem. „*Však velký Čas jest jako moře, / on nestárne, je věčný týž, / na jeho prsou my jsme vlny, / jež zvedají se výš a níž.*“⁴⁴ Moře zrovnoprávněné s časem je jedním z nejmocnějších symbolů. Moře se stává prostorem univerzální harmonie, kontinuity a transformace. Vše, co zmizí v moři (času), se nestává ničím, ale stává se součástí většího celku. Výsledkem je myšlenka, že nic nezaniká, jen se mění podoba.

Velmi emotivně působí také báseň *Již moře volá z dálky*, je to báseň o loučení a odchodu. „*Již moře volá z dálky, / u břehu čeká loď, / mé dítě, tedy s bohem – / už neváhej a pojď! // Přes moře žití pluje / tak mnohá loď i vrak, / mé srdce půjde s tebou, / jak s lodí mořský pták. // I až je nenadále / vod bouřných shltí kruh, / pluj, dítě, mužně dále / a chraň tě věčný Bůh!*“⁴⁵ Význam moře je zde v několika vrstvách, moře představuje život samotný, je prostorem úspěchů i selhání („loď i vrak“). Odchod na moře je vstupem do života, moře má dramatickou povahu, ale to je daň volnosti, svobodě a pohybu. Sládek i zde varuje svou oblíbenou myšlenku, že existenci se musí čelit odvahou a důvěrou.

I ve Vrchlického tvorbě symbolika moře prostupuje celým tvůrčím obdobím od *Z hlubin* (1875) až po *Damoklův meč* (1913). U Sládka jsme označili báseň *V proudu času* jako emblematickou, v podobném duchu zásadní báseň nacházíme i u Vrchlického. Je to báseň tvořící první část dvoudílného cyklu *Moře a hvězdy* (je součástí sbírky *Dojmy a rozmary*), Vrchlický ji dedikoval Sofii Podlipské.

Čtyřdílná báseň *Moře* rozvíjí motiv moře v každé části v jiné rovině: meditativní, existenciální, poznávací a metafyzický, s každou rovinou se pojí jiný obraz: obraz světa, existence, duše a poezie. Báseň představuje jedinečný mezník české poezie 19. století, neboť v žádném jiném díle se moře nestalo tak komplexním symbolem bytí a poezie samotné. V této skladbě se moře proměňuje v obraz světa, existence, duše i básnické tvorby, čímž se stává jedním z nejhlubších básnických ponorů českého symbolismu před samotným symbolistním hnutím.

Báseň je meditace o vztahu člověka a světa „*Ty klenotnice boha! nač své skvosty / tak žárlivě ukrýváš v bezdném lůně? / tys jako láska, čím víc srdce stůně, / tím jeho touze všechny trháš mosty. / Či říci chceš nám, jak plachými hosty / jsme v světě a jak věčné tvoje tůně? /*

⁴³ Sládek, J. V. (1907). *Spisy básnické díl 1*. Česká grafická akciová společnost, s. 82.

⁴⁴ Sládek, J. V. (1907). *Spisy básnické díl 1*. Česká grafická akciová společnost, s. 395.

⁴⁵ Sládek, J. V. (1907) *Spisy básnické díl 1*. Česká grafická akciová společnost, s. 338.

*Tvých bledých květů opojivá vůně / jest myslícímu duchu symbol prostý.*⁴⁶ Moře je útěšné, je mírné a krásné a básník by v něm chtěl žít, tvořit a umřít. Smrt je pro něj splynutí s nekonečnem. V moři objevuje básník, „klenotnici“, touto klenotnicí jsou mu sny, iluze, touhy, zkrátka vše, co souvisí s lidskou duší. Moře můžeme v Vrchlického ztotožnit s láskou.

Hálkův obraz moře jako idylly života převádí Vrchlický v básni *Rybáři* do podoby alegorie lidského života, již první verše jsou popisem sychravého říjnového rána u moře, kde při pobřeží opakovaně vrhají své sítě rybáři. Jejich úsilí je marné a sítě jsou prázdné, přesto se znovu a znovu rybáři pouští do zápasu s mořem. Báseň se však soustředí na básníka, jehož vidění moře se proměňuje od ironického pohledu: „*To jistě z vás / moře dnes dělá si blázna!*“ k zaujetí životního postoje „*Vesele půjdu v naději hod / i v klamu studené lázně, / a prázdné sítě když vytáhnu z vod, / zase v proud vnořím je rázně.*“⁴⁷ Proměnlivost moře odpovídá básníkově představě o nepolapitelnosti štěstí. Ve věčném boji s osudem, ve střídání zklamání a naděje, ve vítězné víře, že snaha sama má smysl básník nalézá porozumění vlastnímu životu. Moře se tím proměňuje, už není překážkou, ale prostorem pro lidskou vytrvalost a odvahu, moře tedy není protivník, ale učitel vytrvalosti.

Moře má pro básníka mnoho podob, je médiem, které zároveň odráží duši člověka, připomíná mu jeho smrtelnost a samotu, ale také otevírá cestu k božskému řádu a k věčnosti. Vždy obsahuje dvojí tvář: je krásné i hrozné, klidné i bouřlivé, svůdné i děsivé – tak jako život sám. Vedle moře jako symbolu života a obrazu osudu (báseň *Píseň na moři*) je pro něj moře nekonečným a tajemstvím prostoupeným prostorem (báseň *Hlas moře*). Pro básníka není moře jen to, co vidí a cítí, je mu i zvukem, sluch hraje při vnímání moře důležitou roli. Moře zpívá, hučí, zní jako orchestr (báseň *Hlas moře* nebo *Sny o moři*), tyto zvuky jsou mediátorem mezi naším světem a božstvím (kosmem), jsou hlasem věčnosti. Moře je i prostor psychologický, je mu zrcadlem duše, souvisí s pamětí (báseň *Měsíc na moři*). V neposlední řadě je moře liminálním prostorem na pomezí času a věčnosti (báseň *Plavba*).⁴⁸

Moře se v její poezii proměňuje v prostředníka mezi uměním, filozofií a spirituálnítou – není zobrazováno pohledem cestovatele, ale nahlíženo vnitřním zrakem jako prostor myšlení, imaginace a duchovní zkušenosti.⁴⁹ Neempirický, nýbrž transcendentní rozměr této zkušenosti umožnil lumírovcům symbolicky připojit českou literaturu

⁴⁶ Vrchlický, J. (1880). *Dojmy a rozmary*. Jan Otto, s. 202.

⁴⁷ Vrchlický, J. (1878). *Rok na jihu*. Jan Otto, s. 88.

⁴⁸ Jednotlivé básně, na něž v tomto odstavci odkazujeme, najdeme jako součást sbírek: sbírka *Rok na jihu* (*Píseň na moři* a *Hlas moře*); sbírka *Prchavé iluze a věčné pravdy* (*Sny o moři*); sbírka *Různé masky* (*Měsíc na moři*); sbírka *Okna v bouři* (*Plavba*).

⁴⁹ Podobnou duchovní funkci moře předjímá už Máchas v básni *Budoucí vlast*. Tento text paradigmaticky ukazuje, že české „vnitrozemské moře“ nevyrůstá z geografické zkušenosti, ale z existenciální potřeby transcendence: z touhy překročit omezenost krajiny i jazyka. Moře zde představuje prostor, v němž se rozpadá obrozená jistota domova a rodí se moderní, duchovně otevřený subjekt – člověk, který hledá vlast nikoli v zemi, ale v horizontu bytí.

k evropské modernitě, která chápala moře nikoli jako krajinu, ale jako metaforu bytí a tvořivosti.

Moře, ač fyzicky nepřítomné v české krajině, se v 19. století stalo v literatuře jedinečným prostorem, na němž se lámaly tvůrčí i duchovní obzory celé epochy. Zatímco první obrozenecká generace jej nahlížela spíše z dálky – jako cizí obraz či metaforu mnohosti, pozdější romantici a májovci v něm objevili hluboký existenciální rozměr, odrážející lidskou úzkost, touhu i osudovou pomíjivost. S lumírovci pak moře definitivně překročilo hranice zeměpisného exotismu a stalo se symbolem universa, kde se protíná život a smrt, pomíjivost a věčnost, člověk a kosmos. Česká poezie tak dokázala z absence konkrétní zkušenosti vytvořit jeden z nejpłodnějších symbolických horizontů své modernity – moře se proměnilo v zrcadlo nitra, v médium filozofických úvah i v prostor duchovní transcendence, čímž se stalo nejen tématem, ale i nástrojem sebeuvědomění české literatury.

Prameny

Čech, S. (1874). *Básně Svatopluka Čecha sv. I.* Fr. A. Urbánek.

Čelakovský, F. L. (1950). *Básnické spisy.* Vyšehrad.

Hálek, V. (1912). *Balad a romancí řada druhá.* Jan Laichter.

Heyduk, A. (1864). *Básně.* Václav Janota.

Kollár, J. (2014). *Slávy dcera.* Martin C. Putna (Ed). Academia.

Mácha, K. H. (1997). *Básně.* Český spisovatel.

Neruda, J. (1951). *Básně 1.* Československý spisovatel.

Neruda, J. (1956). *Básně 2.* Československý spisovatel.

Písek, V. J. (1852). *Písně (Co básní svazek 3.)* Jaroslav Pospíšil.

Sládek, J. V. (1907). *Spisy básnické díl 1.* Česká grafická akciová společnost.

Vrchlický, J. (1880). *Dojmy a rozmary.* Jan Otto.

Vrchlický, J. (1878). *Rok na jihu.* Jan Otto.

Zeyer, J. (1907). *Nové básně.* Česká grafická akciová společnost.